

ФОРМУВАННЯ ПРИЧИННО-НАСЛІДКОВИХ ЗВ'ЯЗКІВ У СВІТОГЛЯДІ ДОШКІЛЬНИКІВ ШЛЯХОМ ЇХНЬОЇ ВЗАЄМОДІЇ З НАВКОЛИШНІМ СЕРЕДОВИЩЕМ

І. Лойченко

Актуальність дослідження. Причинно-наслідкові зв'язки відіграють важливу роль у формуванні світогляду дошкільників, оскільки саме в цей період закладаються основи їхнього мислення, уявлень про світ та вміння аналізувати події. У процесі взаємодії з навколишнім середовищем діти спостерігають за явищами природи, поведінкою людей та змінами в оточенні, що дає змогу поступово усвідомлювати причини і наслідки тих чи інших дій. Такі спостереження сприяють розвитку логічного мислення, творчості та здатності до самостійного пізнання. Залучення дошкільників до активної взаємодії з природою, суспільством і матеріальними об'єктами допомагає їм формувати цілісну картину світу, де кожна подія чи явище має своє місце та логічний зв'язок із іншими. Тому дослідження ролі причинно-наслідкових зв'язків у світогляді дошкільників є важливим для розуміння процесів їхнього пізнавального розвитку та виховання.

Виклад основного матеріалу. Причинно-наслідкові зв'язки – це розуміння взаємозв'язків між діями, явищами чи подіями, де одна з них стає причиною, а інша – наслідком. Для дошкільників це поняття є базовим у процесі пізнання світу, адже їхня здатність встановлювати логічні зв'язки формується поступово і стає основою для подальшого розвитку мислення.

У ранньому віці діти починають помічати найпростіші причинно-наслідкові зв'язки. Наприклад, якщо штовхнути кубик, він упаде, або якщо полити рослину, вона виросте. Такі висновки формуються через безпосередній досвід і багаторазове повторення спостережень. У міру дорослішання дошкільники починають узагальнювати свій досвід і застосовувати отримані знання до нових ситуацій.

Особливістю розуміння причинно-наслідкових зв'язків у дошкільному віці є їх конкретність і залежність від видимого результату. Наприклад, дитина може не усвідомлювати, що для росту рослини потрібні світло і тепло, але розуміє, що без поливу вона засохне. Також дошкільники часто схильні до спрощених або неправдивих висновків через обмежений обсяг знань про світ.

Розвиток причинно-наслідкових зв'язків у дошкільників відбувається через такі форми діяльності:

1. Гра. Під час ігор діти вивчають наслідки своїх дій (наприклад, будуючи вежу з кубиків, вони розуміють, що неправильна конструкція призводить до її падіння).

2. Дослідження. Діти експериментують із різними

матеріалами, пробують взаємодіяти з предметами й аналізують результати.

3. Спілкування. Завдяки діалогу з дорослими та однолітками дошкільники отримують пояснення певних явищ і вчаться співвідносити причини та наслідки.

4. Спостереження за природою. Наприклад, зміни погоди, цикли життя рослин і тварин стають наочними прикладами логічних зв'язків [4].

Уміння встановлювати причинно-наслідкові зв'язки сприяє розвитку мислення, допомагає дітям розуміти світ та підготуватися до навчання в школі. Тому важливо створювати умови для їхнього активного пізнання та розширення кругозору.

Основними завданнями у світогляді навколишнього середовища дошкільників є:

- засвоєння систем знань про живу та неживу природу, які відображають основну залежність у природі – залежність організмів від умов існування;

- розкриття дітям різнобічної цінності природи, як джерела матеріальних і духовних сил суспільства;

- засвоєння системи знань про значення рослин та тварин у природі та житті людини;

- ознайомлення дітей з будь-яким об'єктом чи явищем природи через уявлення про те, що у природі немає нічого зайвого, що можна було б безболісно знищити;

- розвиток у дітей потреби у спілкуванні з природою, прагнення до якомога глибшого її пізнання. Активізація діяльності дітей, спрямованої на поліпшення навколишнього природного середовища (догляд за живими об'єктами кутка природи, за рослинами на території дитячого садка, приваблювання птахів та комах на майданчик тощо).

В навколишньому середовищі серед важливих проблем сучасності, що турбують людство, особливо виділяються екологічні. Увесь світ зіткнувся з глобальною екологічною кризою. Ця проблема потребує негайного вирішення. Тому серед багатьох напрямів навчально-виховної роботи з дітьми дошкільного віку екологічна освіта набуває дедалі більшої актуальності.

Основою формування причинно-наслідкових зв'язків у свідомості дошкільників через ставлення до природи є знання про неї, усвідомлення себе активним суб'єктом природи, суб'єктом світу, у якому живе дитина.

Одним із шляхів формування екологічної культури дітей дошкільного віку є звернення до надбань педагогічної спадщини видатного українського педагога, заслуженого учителя України В.О.Сухомлинського, до його досвіду у сфері екологічного виховання дітей. В.О.Сухомлинський довів, що природа сама собою не

виховує, виховує лише активна взаємодія дитини з нею. Тому екологічне виховання та екологічна культура тісно пов'язані з природоохоронною діяльністю. Важливо, щоб вихованці брали участь у збереженні і збагаченні природи рідного краю, тільки у цьому разі у них сформуються необхідні уміння і навички, розвинеться відповідальне, бережне ставлення до навколишнього середовища [7].

Свідомість дошкільника у взаємодії з навколишнім середовищем є багатограним процесом, що формується на основі сприйняття, емоцій, мислення та активної діяльності. У цьому віці дитина починає усвідомлювати себе як окрему особистість, що має можливість впливати на події й об'єкти довкола. Взаємодія з середовищем стає важливим джерелом розвитку її світогляду, пізнавальних здібностей та емоційної сфери.

Виділяють наступні особливості свідомості дошкільника:

Наочність мислення. Свідомість дітей дошкільного віку значною мірою базується на конкретних образах, які вони отримують під час безпосередньої взаємодії з предметами, природою чи людьми. Наприклад, спостерігаючи за дощем, дитина формує уявлення про погоду та її наслідки.

Емоційна забарвленість. Реакція дошкільника на навколишнє середовище часто має яскраво виражений емоційний характер. Радість від гри, здивування перед новим явищем чи страх перед незнайомим об'єктом є типовими проявами їхньої свідомості.

Спрямованість на практичну діяльність. Діти активно вивчають світ через дії: торкаються предметів, розбирають і збирають їх, експериментують із матеріалами. Це допомагає не лише отримувати нову інформацію, а й розуміти причинно-наслідкові зв'язки.

Потреба у спілкуванні. Свідомість дошкільника формується в соціальному середовищі. Через взаємодію з дорослими та однолітками діти вчаться встановлювати правила поведінки, отримують знання та навички, необхідні для адаптації у суспільстві.

Формування самосвідомості. У процесі взаємодії з навколишнім середовищем дошкільник починає усвідомлювати себе як активного учасника подій. Він розуміє, що його дії мають вплив на світ, і поступово оволодіває поняттями «я», «моя», «інше» [4].

Роль навколишнього середовища має колосальне значення, оскільки виступає основним джерелом стимулів для розвитку свідомості дошкільника. Природа, об'єкти побуту, люди, з якими дитина контактує, створюють умови для її пізнавальної, емоційної та соціальної активності. Наприклад:

- природне середовище розвиває спостережливість і уяву, допомагає зрозуміти закони природи;
 - соціальне середовище сприяє розвитку мовлення, етичних норм і правил поведінки;
 - предметне середовище стимулює дослідницьку активність і сприяє накопиченню практичного досвіду.
- Становлення причинно-наслідкових зв'язків у свідомості дошкільників – складний і тривалий процес. Оскільки екологічна свідомість є психологічним

явищем, яке, маючи відповідне спрямування, проходить крізь розум і волю дитини й опосередковується ними, вона відбиває ставлення дитини до свого буття, до природного середовища, до знань про нього. Становлення причинно-наслідкових зв'язків у свідомості дошкільників – це процес поступового оволодіння дитиною здатністю розуміти взаємозв'язки між подіями, явищами та діями. У дошкільному віці цей процес є фундаментальним для розвитку мислення, логіки та формування основ світогляду.

Етапи становлення причинно-наслідкових зв'язків:

1. Раннє сприйняття зв'язків (2-3 роки). На цьому етапі дитина вчиться помічати найпростіші зв'язки між дією та її результатом. Наприклад, дитина розуміє, що якщо натиснути кнопку, увімкнеться світло, або якщо кинути іграшку, вона впаде. Ці висновки базуються на багаторазовому повторенні дій, які закарбовуються у пам'яті.

2. Етап конкретних узагальнень (4-5 років). У цьому віці діти починають встановлювати зв'язки між більш складними подіями, але ці зв'язки здебільшого базуються на видимих фактах. Наприклад, дошкільник може зрозуміти, що якщо йде дощ, земля стає мокрою. Однак абстрактні чи приховані причини залишаються для них незрозумілими.

3. Формування логічних зв'язків (5-6 років). Старші дошкільники вже здатні робити прості умовиводи, аналізувати події та переносити знання з однієї ситуації на іншу. Наприклад, вони можуть зрозуміти, що якщо не полоти квітку, вона засохне, і водночас зробити висновок, що всі рослини потребують догляду [8].

Особливості причинно-наслідкових зв'язків у дошкільників:

- конкретність мислення – дошкільники схильні шукати видимі, очевидні причини подій. Їм складно усвідомити абстрактні або багатофакторні зв'язки;
- емоційність – впливає на сприйняття причин і наслідків. Наприклад, сильне захоплення може затьмарити логіку;
- антропоморфізм – дошкільники часто пояснюють явища природи чи поведінку предметів через людські риси (наприклад, «сонце ховається за хмару, бо йому стало холодно»).

Фактори, що впливають на становлення причинно-наслідкових зв'язків:

1. Досвід. Чим більше дитина взаємодіє з предметами, природою та людьми, тим краще вона розуміє зв'язки між діями та їх наслідками.
2. Навчання. Роз'яснення дорослими причин подій (наприклад, чому змінюються пори року або як працюють механізми) допомагають дітям формувати логічні зв'язки.
3. Ігрова діяльність. Через ігри (будівництво, експерименти, сюжетно-рольові ігри) дитина вчиться прогнозувати наслідки своїх дій.
4. Спостереження. Діти сприймають природні явища, взаємодію інших людей і намагаються пояснити побачене на основі власного досвіду [4].

Шляхи розвитку причинно-наслідкових зв'язків:

- експериментальна діяльність- організація дослідів і спостережень, які допомагають дітям помічати закономірності (наприклад, вирощування рослин, спостереження за змінами погоди);

- розвивальні бесіди – дорослі можуть допомагати дітям осмислювати зв'язки між подіями через запитання: «Чому це сталося?», «Що буде, якщо...?»;

- казки та історії – читання та обговорення казок стимулює розвиток логічного мислення та допомагає дітям зрозуміти причини поведінки персонажів;

- гра – ігри з конструктором, пазли, настільні ігри з логічними завданнями сприяють формуванню здатності аналізувати.

Наслідуючи прийоми і методи видатного педагога, потрібно брати дітей за руку і вести їх спостерігати, думати, мислити, закохуватися в рідне довкілля. Спостереження пов'язувати з працею (в кожному куточку вчить залишати серця частинку). «Діти не тільки спостерігають, думають. Вони шукають відповіді серед природи на численні дитячі «чому?». Такі заняття залишають у кожної дитини іскру любові до природи. Під час спостережень влучно використовувати оповідання В.О.Сухомлинського, які допоможуть зачепити струни душі кожної дитини («Що найтяжче журавлям?», «Як Марійка поливала дерева», «Зайчик і Горобина»).

Сучасні діти – продукт нового, інформаційного суспільства, для якого характерні динамізм, рухливість, мінливість. Виховання нового покоління можливе лише в сприятливих умовах життя, як природних, так і соціальних.

Дитсадок є першою ланкою в системі безперервної екологічної освіти, тому не випадково перед педагогами постає завдання формування у дітей основ екологічної культури. Та система роботи з екологічного виховання дитини неодмінно повинна відбуватися одночасно із роботою дорослих щодо підвищення рівня власної екологічної грамотності і вдосконалення особистісного зростання, адже лише така людина є екологічно перспективною, вона більш чутлива до стану природи і здатна зацікавити цим дитину.

Екологічна культура дошкільника залежить від рівня сформованості природоохоронної свідомості, ставлення до природи яке ґрунтується на бережному ставленні до неї. В першу чергу дитина має засвоїти норми і правила поведінки стосовно об'єктів навколишнього середовища, виробити знання, вміння та навички для включення в природоохоронну роботу.

Найповніше потребам розвитку причинно-наслідкових зв'язків дітей молодшого віку відповідають пізнавальні ігри. Головна їх особливість полягає в тому, що дидактичні завдання приховані. Граючись, дитина не думає вчитись, навчання тут відбувається само по собі. Захоплюють дітей ігри з малюнками, загадками про рослини і тварин, ігри-вікторини (на зразок: «Що в лісі росте?», «Хто в лісі живе?», «Лісові орієнтири», «Пташка в клітці», «Пізнай своє дерево» тощо), аукціони знань на задану нескладну тему і т.д.

Розв'язанню питань взаємодії з навколишнім середовищем найбільшою мірою сприяють творчі сюжетно-рольові ігри. Встановлено, що пізнавально-виховний ефект гри досягається при дотриманні методики, де організація, розподіл ролей і підготовка до гри зберігають її неповторну чарівність, дитячу безпосередність, а також забезпечують оволодіння знаннями про об'єкти гри, наближення її до реальної ситуації. («Зоопарк», «Подорож до пустелі», «Чий хвіст?», «Хто що їсть?», «Де чий дім»). Саме гра сприяє поглибленню емоційних переживань дітей, розширює їх уявлення про світ. Під час прогулянок на свіжому повітрі треба проводити екологічні ігри та цікаві завдання, які об'єднані спільною темою, наприклад, «Ліс, його збереження та охорона». Проведення ігор в природних умовах має складності: діти легко відволікаються, переключають свою увагу на сторонні предмети, інших людей... Щоб цього уникнути, використовуйте наочний матеріал, вдало підібране художнє слово, ігрові моменти, ігрові дії.

Виходячи з цього, в моїй роботі одним із головних напрямків виступає процес формування у дітей світоглядних переконань: природа – єдине ціле. На думку корифея педагогічної думки В. Сухомлинського «у цьому своя гармонія і постійність, взаємозв'язки і залежності, вона – джерело нашого буття і сама суть нашого буття, вона єдина і нерозривна з нами, з людиною. Кожний з нас - природа, що стала людиною. Людина доти могутня й непереможна, поки вона вірна законам природи...»[7]. Перед початком екскурсій, походів разом з дітьми треба повторити основні закони природи: (не зривай квітку - вона зів'яне; не лови метелика – він загине; красу слід сприймати серцем; не рви без потреби гриби; не ламай гілки дерев і кущів; не випалюй минулорічну траву; не лишай слідів свого перебування в природі). Треба вчити дітей правилам поведінки в природі, і домагатися їх виконання, тому що формування екологічної свідомості - це не тільки знання морально-етичних норм і правил поведінки, а й таке ставлення, що перетворює їх у внутрішнє надбання людини, робить їх регулятором поведінки. Для розуміння й усвідомлення правил природокористування вчити дітей спостерігати в довкіллі, відчувати єдність з ним. Під час споглядання протягом кількох хвилин кожного дня показуйте і називайте окремі ознаки і обов'язково словесно описуйте те, що сприймають діти. Екологічні знання і розвиток емоційного та ціннісного компонентів не гарантують формування екологічної свідомості. Тому формуються причинно-наслідкові зв'язки у світогляді дошкільників у взаємодії з навколишнім середовищем, що дають змогу оцінювати наслідки впливу людської діяльності в природному середовищі.

З дітьми середньої групи актуальним є милування в природному довкіллі гарним, чарівним, казковим, звертаючи при цьому увагу дошкільнят на незвичне, незрозуміле, утаємничене, те, що лякає. Під час спостережень в природі, дітям можна дати альбомчики і олівці, для того, щоб вони замальовували побачене, а потім дали назви замальовкам, склали твори-мініатюри.

Старших дошкільників потрібно вчити захоплюватися красою природи в різні пори року, радо спілкуватися, милуватися нею, дбати про збереження та орієнтуватися в причинах забруднення оточуючого середовища. Як одну з форм спілкування дітей з природою, доцільно використовувати екологічну казку. Під час складання екологічних казок намагатись навчити дітей висловлювати в словах свої думки, переконання, розуміти стан довкілля і виявляти особисте до нього ставлення. Казка, складена дітьми, є результатом проведення клопіткої виховної роботи на ту чи іншу тему, а саме: «Мої друзі-дерева», «Метелик-веселик», «Співучі комахи» та ін. У роботі зі старшими дошкільниками обов'язковим є залучення дітей до практичної діяльності, надання конкретної допомоги середовищу, рослинам, тваринам як на території дошкільного закладу, так і в найближчому природному довкіллі. Проблема формування причинно-наслідкових зв'язків розглядається не тільки як проблема навколишнього середовища і захист його від забруднення, а як екологія особистості, екологія душі, екологія культури.

У дошкільному закладі влаштовуються для дітей та батьків різні заходи (наприклад, свято дитячої творчості на тему: «Прощання з осінню»). Організуються виставки дитячих робіт на тему:

«Фантазії дитини і природи», де представляються малюнки дітей; аплікації з листя, соломки; осінні букети та іграшки з природного матеріалу.

Висновки. Таким чином, свідомість дошкільника формується завдяки гармонійній взаємодії із середовищем, що оточує його. Дорослі відіграють ключову роль у цьому процесі, спрямовуючи дитину, пояснюючи явища та допомагаючи усвідомити зв'язки між ними. Це забезпечує поступове формування у дитини системного уявлення про світ. Емоційне життя дитини виявляється у формі почуттів, а почуття, як стійкі емоційні стани, можуть перейти у якість особистості. Тому, формуючи у дошкільнят екологічну свідомість, як ставлення до навколишнього середовища, вкрай важливо виробити у них таке емоційно-вольове сприймання природи, яке б вело їх по шляху становлення переконань у подальші вікові періоди.

Становлення причинно-наслідкових зв'язків у свідомості дошкільників є важливим етапом їхнього інтелектуального розвитку. Завдяки систематичній взаємодії з навколишнім світом, підтримці дорослих і практичній діяльності, діти поступово освоюють базові механізми логічного мислення, що готують їх до навчання та свідомої взаємодії з реальністю.

Список використаних джерел

1. Богуш А. М., Вльченко В. Р. Довкілля. *Методичний посібник для вихователів і батьків дітей дошкільного віку*. Полтава, 2003.
2. Екологічне виховання: методи, ігри, досліди, культура. URL: <http://ru.osvita.ua/vnz/reports/pedagog/13725/>
3. Лисенко Н. В. Екологічне виховання дітей дошкільного віку. *навчальний посібник*. Львів: Світ, 2011. 144 с.
4. Павлющенко Ю. М. Освітня робота в закладах дошкільної освіти на засадах компетентнісного підходу. *Розробка занять та виховних заходів: навч.-метод. посіб. для студ., курсант., методист. та ін.* Харків: Видавнича група «Основа», 2018. 96 с.
5. Рижова Н. А. Наш дім – природа. Дидактичні посібники з екологічного виховання дошкільнят. *Дошкільне виховання*. 2015. №7.
6. Сухомлинський В. О. Проблеми виховання всебічно розвиненої особистості. Педагогіка: хрестоматія / уклад.: А.І.Кузьмінський, В.Л. Омеляненко. Київ: Знання-Прес, 2003. С. 50-54.
7. Формування екологічної культури молодших школярів URL: http://osvita.ua/school/lessons_summary/upbring/31955/
8. Яришева Н. Ф. Методика ознайомлення дітей з природою: *навч. посібник*. К.: Вища шк., 2012. 255 с.: іл.

